

MALARSTWO W HISZPANII DOBY EL GRECA*

KS. ANDRZEJ WITKO

Hiszpania w XVI stuleciu weszła w najświetniejszy okres prosperity politycznej i gospodarczej, co było w głównej mierze następstwem podboju Indii Zachodnich i ich eksploatacji. Gdy połączyła się pod jednym berłem z Portugalią, stała się światową potęgą i największym mocarstwem kolonialnym, nad którym „nie zachodziło słońce”. Po abdykacji cesarza Karola V (1500–1558) w roku 1556, tron hiszpański objął jego syn Filip II (1527–1598), postać niezwykle intrygująca, pełna przeciwieństw, przedstawiana bardzo nieprzychylnie w literaturze anglosaskiej, głównie protestanckiej, a nad wyraz pozytywnie w hiszpańskiej. Jemu zawdzięczamy niebywały i nieporównywalny z jakimkolwiek innym okresem w dziejach Hiszpanii rozwój sztuki. Długie panowanie Filipa II (1556–1598)¹ przy doskonałej sytuacji gospodarczej kraju przyczyniło się do wyjątkowego rozkwitu malarstwa. Do Hiszpanii przybyło bowiem wielu wspaniałych malarzy, głównie z Włoch, ale i z Flandrii, przyciągniętych nadzieją zatrudnienia w nowo wybudowanej królewskiej rezydencji klasztorno-pałacowej w Eskurialu. Liczni, nierzadko znamienici artyści tam pracujący odnowili świetne malarstwo na Półwyspie Iberyjskim. Zaczęło się ono rozwijać bardzo intensywnie na królewskim dworze, a następnie w kilku ważnych centrach, które wykształciły własny specyficzny styl, przede wszystkim w Kastylii, Andaluzji i Walencji. Madryt ostatecznie dopiero w pierwszej dekadzie XVII stulecia stał się stolicą królestwa, dlatego itinerarium artystyczne wielu twórców nie omijało poprzednich stolic, szczególnie Toledo i Valladolid. Filip III (1578–1621), który objął tron hiszpański w roku 1598, oddał realną władzę królewskim faworytom, zwłaszcza księciu Lermy, a sam poświęcił się praktykowaniu pobożności. Jego rządy

9

* Autor serdecznie dziękuje prof. Juliuszowi A. Chrościckiemu (UPJPII) oraz prof. Andrzejowi Włodarkowi (IS PAN) za cenne uwagi merytoryczne.

¹ Sam król zresztą, głównie w młodzieńczym wieku, czynnie uprawiał sztukę, malując i rzeźbiąc.

zapoczątkowały powolny upadek znaczenia i prestiżu Hiszpanii na światowym forum i jej dekadencję. Nie dotyczyło to jednak kultury i sztuki, której złoty wiek trwał w Hiszpanii do końca XVII stulecia².

ZMIANA ESTETYKI

Książę Filip (późniejszy Filip II) w latach 1548–1551 odbył ważną podróż do Italii, Niemiec i Niderlandów, która zdecydowanie wpłynęła na zmianę jego estetyki. Dała mu nadto okazję do poznania licznych artystów, w tym najbardziej ulubionego w przyszłości Tycjana. Malarz ten w roku 1548 w Mediolanie wykonał portret księcia w zbroi (Madryt, Museo del Prado); dzieło zainspirowało powstanie licznych podobnych przedstawień na hiszpańskim dworze w latach następnych. Filip ponownie spotkał Tycjana w Augsburgu w latach 1550–1551. Wówczas wspólnie zaplanowali cykl malowideł mitologicznych, który miał być pierwszym znaczącym zbiorem o tej tematyce w całej Hiszpanii. W następnych latach malarz zrealizował dla monarchy wiele dzieł o różnej treści, które przyczyniły się do utrwalenia artystycznego smaku władcy. Gdy w roku 1562 Tycjan dostarczył na madrycki dwór ostatnie z dzieł mitologicznych – *Porwanie Europy* (Boston, Isabella Stewart Gardner Museum), zamknął realizację zamówień sprzed lat. Od tego czasu wielki malarz wykonywał przede wszystkim obrazy religijne dla arcykatolickiego władcy, poczynawszy od *Ostatniej Wieczerzy* (Eskurial), dostarczonej w roku 1564, poprzez *Męczeństwo św. Wawrzyńca* (Eskurial), aż po *Alegorię bitwy pod Lepanto* (Madryt, Museo del Prado) z 1575 r. Gdy Filip II obejmował tron hiszpański w roku 1556, w Kastylii, a przede wszystkim w Toledo, aktywny był Alonso Berruguete (1480–1561), znakomity architekt, malarz i rzeźbiarz wykształcony w Rzymie i Florencji, jeden z najwybitniejszych twórców hiszpańskich późnego renesansu. Miłośnikiem stylu Rafaela był Juan Correa de Vivar (ok. 1510–1566), tworzący dla wielu kościołów między Madrytem a Toledo. Liczni artyści działający wówczas na terenie Hiszpanii odwoływali się przede wszystkim do estetyki włoskiej. Zawdzięczamy to kilku malarzom wykształconym w Italii, których prace zainspirowały twórców działających na Półwyspie Iberyjskim. Niezwykle ważną rolę odegrały także bardzo popularne ryciny, które dostarczały nowych pomysłów, głównie w odwołaniu do kompozycji Rafaela i Michała Anioła³.

W siódmej dekadzie XVI stulecia nastąpiło w Hiszpanii przyswojenie nowoczesnych form sztuki Michała Anioła poprzez recepcję jego dwóch fundamentalnych

² Brown 1991, s. 39; Checa 1999, s. 349.

³ Camón Aznar 1970, s. 422–424; Brown 1991, s. 39–41, 57–58.

dzieł: *Sądu Ostatecznego* w Kaplicy Sykstyńskiej oraz malowideł w Cappella Paolina. Do tamtej pory wśród malarzy zafascynowanych rzymskim renesansem – takich jak: Vicente Maçip, Pieter de Kempeneer, Luis de Vargas czy Juan de Juanes – dominowały bowiem wpływy stylu Rafaela.

Pierwszym artystą, który przywiózł z Italii nową estetykę i stał się jednym z najważniejszych propagatorów twórczości Michała Anioła, był Gaspar Becerra. Pochodził z Baezy, gdzie urodził się ok. 1520 r. W połowie lat 40. XVI stulecia przebywał w Rzymie, współpracując z Giorgiem Vasarim oraz Danielem da Volterra. Na początku lat 60. był aktywny w Valladolid jako rzeźbiarz, tworząc słynne retabulum z Astorgi. W roku 1562 wstąpił na służbę u Filipa II jako malarz. Wykonał freski w pałacach królewskich w Madrycie i w El Pardo. Choć zmarł w młodym wieku, już w 1568 r., wywarł wielki wpływ na rozwój sztuki hiszpańskiej, szczególnie na polu malarstwa, a jego freski z powodzeniem mogły konkurować z malowidłami Włochów przybyłych w późniejszych latach w celu ozdobienia Eskurialu. W Hiszpanii malarz wykonał *al fresco* przedstawienia czterech żywiołów oraz sztuk wyzwolonych, a także malowidła w Torre Dorada w madryckim alkazarze. Wszystkie te sceny zostały niestety zniszczone w pożarze pałacu w 1734 r. Najbardziej znanym dziełem Becerry na Półwyspie Iberyjskim są malowidła *al fresco* z ok. 1563 r., wedle własnych kartonów, w jednej z wież królewskiego pałacu El Pardo, ilustrujące dzieje mitologicznego Perseusza. W centralnym polu znalazł się bohater z głową jednej z gorgon – Meduzy. Przedstawienie to otacza osiem scen: *Danae i złoty deszcz*, *Narodzenie Perseusza*, *Danae i Perseusz jako dziecko*, *Danae i król Polidekt*, *Perseusz przyjmujący sierp i tarczę od Merkurego i Minerwy*, *Perseusz niewidoczny dla córek Forkysa*, *Perseusz odcinający głowę Meduzie*, *Perseusz zwycięzca i Pegaz*. Freski te ujawniają dobry rysunek i troskę o układ kompozycyjny. Poza tymi dziełami wiąże się z Becerrą także malowidła na płytach marmurowych, ukazujące św. Jana i św. Sebastiana, zachowane w klasztorze Descalzas Reales w Madrycie⁴.

11

ESKURIAL

Nim zostały podjęte wielkie prace przy wystroju Eskurialu, Filip II ściagnął na swój dwór genueńskiego architekta Giovanniego Battistę Castella, zwanego Bergamasco. Był on wówczas w Hiszpanii zajęty dekoracją pałacu markiza Santa Cruz w Viso del Marqués. Bergamasco pracował dla króla od roku 1567. Sprowadził on

⁴ Angulo Íñiguez 1954, s. 247–248; Camón Aznar 1970, s. 424–427; Brown 1991, s. 56–57.

z biegiem lat wielu krewnych i znajomych artystów z Włoch, wśród których szczególnie ważną rolę odegrali syn artysty Fabrizio oraz pasierb Niccolò Granello, nadto Giovanni Maria i Francesco da Urbino. Niestety, wczesna śmierć Bergamasca w roku 1569 przerwała jego świetnie rozwijającą się karierę⁵.

Ósma dekada XVI stulecia to czas wielkiego napływu włoskich malarzy, którzy wiedzeni mirażem sławy i wysokich zarobków spieszyli, by zaciągnąć się na służbę u Filipa II przy wystroju Eskurialu. Wielu z nich otrzymało wymarzoną posadę; inni pozostali w Hiszpanii, kultywując przede wszystkim malarstwo freskowe, nawiązujące do estetyki panującej w Rzymie w trzeciej ćwierci XVI stulecia. Odosobniona na tym tle pozostaje postać El Greca, wykształconego na Krecie i w Wenecji, tworzącego oryginalne dzieła odwołujące się do całkowicie odmiennej stylistyki. Prace przy wystroju Eskurialu trwały zasadniczo od 1580 do 1595 r. Po dacie końcowej najważniejsi twórcy pracujący w służbie króla albo już nie żyli, albo wrócili do Włoch. Część z nich pozostała także w Hiszpanii, nierzadko założywszy tam rodziny. Można wyróżnić dwie grupy Włochów pracujących przy wystroju Eskurialu. Pierwszą stanowili artyści, którzy przebywali już w Hiszpanii w roku 1580. Należeli do niej przede wszystkim: Niccolò Granello, Francesco da Urbino, zmarły przedwcześnie w 1582 r., a także Romulo Cincinnato, zmarły ok. 1593 r. W skład tej grupy wchodził także Fabrizio Castello, wykształcony już w Hiszpanii, zmarły w 1617 r. Granello i Urbino przybyli do Hiszpanii w młodym wieku w 1567 r. jako pomocnicy Bergamasca, ojczyma Granella. W tym samym roku na Półwyspie Iberyjskim znalazł się także polecony przez hiszpańskiego dyplomatę Luisa de Requesensa y Zúñigę Cincinnato wraz z Patriziem Cascesim z Arezzo. Choć obydwaj podpisali zaledwie dwuletnie kontrakty, jednakże pozostali na stałe w Hiszpanii w służbie Filipa II. Pochodzący z Genui Niccolò Granello był uczniem Octavia Semini. Ożenił się Hiszpanką i zmarł w 1593 r. w Eskurialu, gdzie znajdują się jego najważniejsze prace. W rezydencji Filipa II malował przede wszystkim stropy i sklepienia; wraz ze współpracownikami wykonał także *Bitwę pod La Higuera*. Malowane przezeń nagie postaci w bibliotece w Eskurialu pokazują duże możliwości techniczne i znakomite wykorzystanie światła i cienia. Wraz ze swoim przyrodnim bratem wykonał nadto dekorację zbrojowni w pałacu hrabiego Alba de Tormes. Fabrizio Castello, syn Bergamasca, kształcił się wraz z Granellem. Przyrodni bracia współpracowali w czasie wystroju Eskurialu w latach 1576–1582, nierzadko wraz z Franceskiem da Urbino. W roku 1584 Castello Młodszy otrzymał posadę malarza królewskiego. 10 lat później tworzył w Madrycie,

⁵ Camón Aznar 1970, s. 429–431; Brown 1991, s. 57.